

Druhé dítě v rodině – preference a hodnotové orientace českých žen*

ANNA ŠŤASTNÁ**

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., Praha

A Second Child in the Family – The Preferences and Values of Czech Women

Abstract: In the final decade of the 20th century, reproductive behaviour in the Czech Republic underwent significant changes, which were manifested in, among other things, a decline in the birth rate. Views on the ideal number of children in a family have, conversely, remained consistent in the population over time, and the ideal of the two-child model has been repeatedly identified in sociological studies over the long term. Given the currently very low fertility rate and the continued postponement of childbirth to a later age, it is important to ask whether the proclaimed aspirations for a two-child family will be fulfilled and whether the tendency will be for women to actually have a second child. This article focuses on values associated with children and especially selected factors connected with the decision to have a second child, including an evaluation of the factors that women take into consideration when deciding to have more children. The analysis is based on data from the survey *Men and Women in the Czech Republic: Life Courses and Inter-generational Relationships* (GGS: Generations and Gender Survey), the first wave of which was conducted in the Czech Republic in 2005, and for the analysis focusing on a second child in the family selected generations of women were chosen.

Keywords: second child, family, expected fertility, values and reproduction, Czech society.

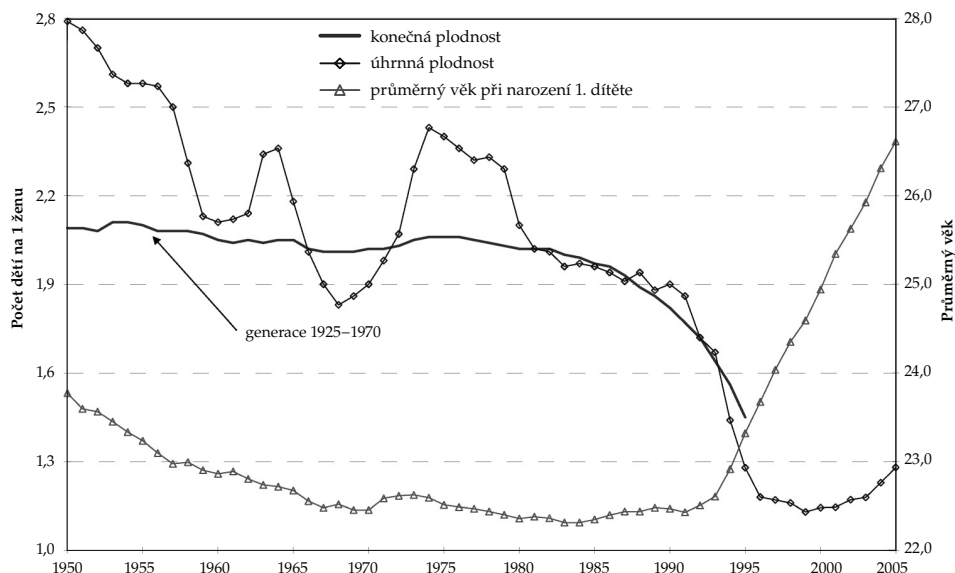
Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2007, Vol. 43, No. 4: 721–745

V posledním desetiletí 20. století jsme v České republice pozorovali významné změny reprodukčního chování, které se mimo jiné výrazně projevily poklesem počtu narozených dětí. Fáze zakládání rodiny byla posunuta do vyššího věku a transverzální ukazatele charakterizující úroveň plodnosti zaznamenaly výraz-

* Tento příspěvek byl řešen v rámci projektu TP-5 „Moderní společnost a její proměny“ (registrační číslo 1J 023/04-DP2), „Rodina, partnerství a demografické stárnutí: Generace a gender (Generations and Gender Survey: prospective longitudinal study)“ a výzkumného záměru 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“.

** Veškerou korespondenci pošlete na adresu: PhDr. Anna Šťastná, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., Palackého nám. 4, 128 01 Praha 2, e-mail: anna.stastna@vupsv.cz.

Graf 1. Úhrnná plodnost a průměrný věk při narození 1. dítěte v letech 1950–2005, konečná plodnost generací 1925–1970

Zdroj: [Rychtaříková 2004; ČSÚ 2006].

ný pokles na jednu z nejnižších úrovní.¹ Od roku 1995 se hodnoty úhrnné plodnosti v České republice pohybují pod 1,3 dítěte na jednu ženu (graf 1), což je hranice vymezující populace s nejnižší nízkou plodností označované termínem „lowest-low fertility“ [Kohler, Billari, Ortega 2002].

Pro generace žen narozené ve 40., 50. a 60. letech je charakteristický časný vstup do rodičovské etapy života, více než 80 % mělo své první dítě mezi 18. a 25. rokem věku [Frejka, Sardon 2006]. Početné generace žen z poloviny 70. let však vykazují diferencovanější vzorce rodinného chování, charakterizované výrazným posunem rodičovství do vyššího věku. Odkládání narození prvního dítěte začalo být patrné u generací z konce 60. let, k nejméně výraznějšímu a dosud zatím nikdy nepozorovanému poklesu v narození prvního dítěte došlo v generacích ze 70. let. Řada z prvních porodů však byla realizována postupem času spolu s tím, jak ženy stárly; například specifické míry plodnosti ve věku 28 byly v generaci 1975 téměř dvakrát vyšší než v generaci o 5 let starší [Frejka, Sardon 2006].

Zatímco konečná plodnost zůstávala poměrně stabilní (graf 1) a až do generace 1965 byl průměrný počet dětí na jednu ženu vyšší než 1,8 [Rychtaříková

¹ Změna v rozložení úrovně plodnosti podle věku se v souhrnu projevila ve vzestupu průměrného věku matek při porodu – průměrný věk matek se mezi roky 1990 a 2005 zvýšil o čtyři roky na 26,6 při narození prvního dítěte a na 28,6 let celkově [Zeman 2006].

2004], ke změnám docházelo uvnitř rodin z hlediska počtu dětí. Nejvýraznějším trendem byla vzrůstající orientace na dvoudětnou rodinu. Koncentrace na dvě děti byla doprovázena snižující se bezdětností, která se u generací narozených od roku 1930 snížila na pouhých 6–7 % a na této hladině setrvala i u žen narozených v první polovině 60. let [Sobotka 2006: 63]. Zároveň s tím klesal také podíl více-dětných rodin.

Teorie poklesu plodnosti

Dvě základní interpretační linie změn v reprodukčním chování v zemích střední a východní Evropy [např. Philipov 2002] a také u mladých generací českých mužů a žen spočívají jednak na argumentaci zdůrazňující strukturální efekty, jednak na teorii druhého demografického přechodu [Van de Kaa 1987]. První přístup poukazuje na vyšší ekonomickou a sociální nejistotu spojenou s transformačními procesy v České republice, zejména zvýšení přímých nákladů na výchovu dětí, snížení standardu rodin s dětmi a špatné bytové možnosti mladých lidí, což vedlo v důsledku k pragmatickému odsouvání zakládání rodiny [např. Rychtaříková 1996].

Druhý přístup akcentuje výraznou ideovou, hodnotovou a kulturní proměnu, která vede mimo jiné k pluralitním formám soužití, individualizaci hodnot a životních stylů a v důsledku k poklesu plodnosti hluboko pod záchovnou úroveň [např. Rabušic 2001a; Rabušic 2001b; Sobotka, Zeman, Kantorová 2003]. Stejně téma se objevuje v sociologické literatuře, kdy jsou nové formy rodinného chování (mezi nimi nesezdaná soužití a mimomanželská plodnost) interpretovány jako znak procesu individualizace životních drah a vývoje západoevropských a severoamerické společnosti směrem k nové modernitě [Beck 1992; Giddens 1990]. Transformace intimních vztahů, popisovaná např. de Singlym [1999] nebo Sullerotovou [1998], v jejímž rámci ustupuje prokreační funkce intimních vztahů a zdůrazňovány jsou aspekty sexuální přitažlivosti či sdílení intimity, tak sehrává stále větší vliv v otázkách nových uspořádání partnerských vztahů, rodičovství a konečného počtu dětí v rodinách.

O návratu k nukleární rodině jako jednom z možných scénářů budoucího vývoje hovoří Ulrich Beck [1992], ovšem nikoli v podobě jedné formy rodinného uspořádání, ale naopak ve formě širokého spektra variací. Mnoho z nich – singles, kohabitanace předcházející sňatku nebo jej nahrazující, rozličné uspořádání rodičovství s ohledem na rostoucí úroveň rozvodovosti apod. – pak bude integrováno v biografii aktéra jako její jednotlivé fáze.

Mění se postoje k dítěti ve svých úvahách o klesající úrovni plodnosti v západních zemích zdůraznil Arriès [1980]. Zatímco pokles plodnosti charakteristický pro první demografickou revoluci druhé poloviny 19. a začátku 20. století byl nesen ve znamení velkých emocionálních a materiálních investic do potomků, je současný pokles plodnosti naproti tomu důsledkem přesně opačných

postojů. Pominulo období označované autorem „dítě-král“, v nové době dítě zaujímá menší prostor, nezmizelo sice z plánů mladých lidí a párů, jeho existence je zakomponována do budoucích plánů, ve kterých ovšem již není základní proměnnou [Arriès 1980: 649–650].

Vraťme se však ještě krátce k teoretické linii akcentující socioekonomické prvky. V průběhu 70. a 80. let dominovaly zkoumání determinant plodnosti ekonomické přístupy nazvané mikroekonomická teorie fertility [Rabušic 2001a: 118]. V teorii chicagské školy a Beckerově přístupu je klíčem k vysvětlení poklesu plodnosti proměna preferencí směrem k vyšší kvalitě dětí. Se zvyšujícím se příjmem požadují rodiče kvalitnější děti a také je produkují, celková hodnota dětských služeb (dětské služby se rovnají počtu dětí násobenému průměrnou kvalitou dítěte) je tak vyšší, i když je počet dětí nižší [Rabušic 2001a: 122]. Přístup Leibenstainův naproti tomu zdůrazňuje celkový pokles v očekávání užitečnosti dětských služeb (spíše než přesun důrazu od kvantity na kvalitu). Bere v úvahu vztah mezi sociálním statutem a konzumními preferencemi (nejen týkajícími se dětí, ale také jim konkurujícího zboží a služeb). V prostředí velkého vlivu referenčních skupin na životní styl rodin je pro plodnost páru rozhodující relativní, nikoli aktuální příjem.

Hledisko relativního příjmu rozpracovává Richard Easterlin, který tak označuje poměr mezi příjmovými možnostmi a materiálními aspiracemi páru [Pollnerová 2001]. Hlavní faktor ovlivňující úroveň plodnosti je tedy vztah mezi materiálními aspiracemi mladých lidí a zdroji, kterými pro jejich upokojení disponují; spíše než na absolutní ekonomické úrovni rodiny tedy závisí na vnímané ekonomické úrovni. Krom toho je podle Easterlina velikost relativního příjmu výrazně ovlivněna měnící se početní velikostí věkových kohort, závisí na velikosti kohorty vstupující na trh práce, ovšem také na velikosti kohorty předchozí generace, neboť očekávání týkající se ekonomické úrovně jsou formována již v dětství. Verifikací Easterlinovy teorie na konkrétní situaci transformujících se ekonomik české, maďarské a polské však Pollnerová dochází k závěru, že vzhledem k složité situaci na trzích práce v těchto zemích není možné zanedbávat jiné vlivy, a z tohoto důvodu tedy nelze vysvětlovat ani předvídat vývoj plodnosti pouze na základě relativní velikosti kohort [Pollnerová 2001: 295].

Reprodukční režimy české populace a druhé dítě v rodině

Podle výsledků analýzy konečné plodnosti žen se v české populaci objevují dva až tři reprodukční režimy [Rychtaříková 2003]. Jeden, minoritní, se týká rodin s vyšším počtem dětí, neboť pravděpodobnost narození třetího dítěte je u českých žen dlouhodobě nízká, v generačním pohledu ještě klesá.² Dalším modelem může být rostoucí skupina bezdětných žen, a to hlavně v dlouhodobějším výhledu. Podle nízké a dle autora pravděpodobnější varianty projekce vývoje

² O třetím dítěti v české populaci více viz [Pikálková 2003a, 2003b].

bezdětnosti by 13–14 % žen narozených v letech 1975–1978 zůstalo bezdětných [Sobotka 2006]. Tento odhad se týká generací, které se v současnosti nacházejí zhruba v polovině svého reprodukčního období a pro něž jsou charakteristické největší změny reprodukčního chování.

Nejrozšířenější model je charakteristický koncentrací na dvě děti v rodině. Výrazné prosazování dvoudětného modelu je patrné až do generace 1960, a to zejména u středoškolaček a vysokoškolaček [Rychtaříková 2004]. Pravděpodobnost narození druhého dítěte byla nejvyšší u žen narozených mezi roky 1945 a 1960 [Rychtaříková 2003: 54], v těchto generacích se pak rychleji zvýšila v období příznivějšího populačního klimatu u žen s vyšším vzděláním [Rychtaříková 2004: 84].

Také podle sociologických výzkumů (*Šetření reprodukce a rodiny* z roku 1997) měly ženy příslušející k mladším generacím (oproti generacím 1952–1962, které byly nejstarší v daném souboru) pravděpodobnost narození druhého dítěte signifikantně nižší.

Analýzy přechodu k druhému dítěti, vycházející z teoretického konceptu životní dráhy [Willekens 1999], poukazují na další faktory, které ovlivňují pravděpodobnost narození druhého dítěte. Mezi takové patří věk ženy při porodu prvního dítěte, socioekonomický status, rodinný stav, počet dětí v orientační rodině či náboženské vyznání [Prskawetz, Zagaglia 2005; Šťastná 2005; Köppen 2006]. Samostatnou problematikou je otázka vlivu vzdělání na pravděpodobnost narození dětí vyššího pořadí. V posledních letech byl v několika zemích na základě výsledků provedených analýz zjištěn pozitivní vliv vzdělání na narození dětí vyššího pořadí – souvislost byla prokázána pro západní Německo [Kreyenfeld 2002; Alich 2006], Rakousko [Hoem et al. 2001] či skandinávské země [Hoem, Hoem 1989; Kravdal 1992; Oláh 2003]. Tento jev je vysvětlován jednak na základě vlivu příjmů, neboť vzdělanější ženy obsazují lépe placená pracovní místa, čímž výrazně přispívají do rodinného rozpočtu a nečiní jim takové problémy financovat větší rodinu. Formulovány jsou však také další hypotézy. Pravděpodobnost narození druhého dítěte v západním Německu je například významně ovlivněna jak charakteristikami spojenými s partnerem ženy, především jeho vzděláním (což zapadá do západoněmeckého kontextu, v jehož modelu je pracovní pozice „muže živi-tele“ rozhodující pro rozhodování o velikosti rodiny), vedle toho se však potvrdila hypotéza „selekce“ spočívající v tom, že pokud se ženy s nejvyšším vzděláním jednou stanou matkami, svědčí to o jejich pro-rodinné orientaci, a tato skupina tedy s vyšší pravděpodobností bude mít také další dítě [Kreyenfeld 2002].

Z hlediska analýzy životní dráhy je narození druhého dítěte v porovnání s přechodem k rodičovství, tedy s narozením prvního dítěte, považováno za svébytný a specifický životní přechod, do něhož nevstupuje „normativní imperativ rodičovství“ [Rindfuss, Morgan, Swicegood 1987], podle kterého by se každý (zdravý) dospělý člen společnosti měl stát rodičem. K tomu, aby člověk realizoval touhu být rodičem, stačí pouze jedno dítě [Presser 2001]. Zkušenost s prvním dítětem pak krom toho jedinci poskytuje lepší představu o nárocích, které s sebou

rodičovská péče přináší, a jejich dopadech na pracovní i mimopracovní sféru. Tato zkušenost pak může vést i k situaci, že rodiče odsouvají či úplně upustí od úmyslu mít další dítě, neboť sociální náklady (kterými je míněna primárně hodnota volného času) spojené s druhým dítětem v porovnání s prvním mohou být pro některé ženy větší v relaci k zisku spojenému s dalším mateřstvím [Presser 2001].

Vzestup intervalu mezi narozením prvního a druhého dítěte³ vypovídá o tom, že dnešní společnost do jisté míry upustila od dřívějšího modelu rození prvního dítěte brzy po sňatku a druhého dítěte pak do čtyř následujících let [Zeman 2006: 161]. Při současné velmi nízké úrovni plodnosti a pokračujícím odkládání narození prvního dítěte do vyššího věku se tedy důležitou stává otázka, zda se naplní proklamované plánování dvoudětné rodiny a zda se ženám druhé dítě skutečně narodí. Zda ženy budou i nadále realizovat dvoudětný model, i když ve vyšším věku, nebo ve větší míře budou mít pouze jedno dítě.

V příspěvku se tedy budeme věnovat třem základním otázkám:

1. Jaké jsou aspirace týkající se plodnosti současné mladší střední generace žen? A jakou úlohu sehrávají u jednotlivých skupin žen hodnoty spojované s dětstvem?
2. Jaké okolnosti jsou ženami zvažovány při rozhodování o (dalším) mateřství? A jaké jsou faktory související s rozhodováním se o druhém dítěti?
3. Je možné v mladší střední generaci českých žen hovořit o skupině či skupinách, které se při rozhodování o druhém dítěti chovají odlišně, případně jsou nositelkami největších změn?

Vedle těchto otázek je základní hypotézou odlišnost vysokoškolsky vzdělaných žen jak v aspiracích ohledně počtu dětí, tak v hodnotových orientacích a v hodnocení podmínek a dopadů druhého dítěte v rodině. Předpokládaná odlišnost vychází jednak z diferenčních analýz plodnosti, jednak také z teoretických konceptů nákladů ztracených příležitostí (opírajících se o mikroekonomické teorie poklesu plodnosti) a teorií spojujících moderní (či postmaterialistické) hodnoty s výší dosaženého vzdělání. Pokud se vzdělanější ženy kloní pouze k jednomu dítěti, mohou být v tomto rozhodnutí více či méně ovlivněny anticipací složitějšího pracovního uplatnění a zvládnutím domácích a pracovních povinností s více dětmi, jiná u nich může být také důležitost přikládaná finančním a materiálním faktorům.

Příspěvek je založen na datech výběrového šetření *Muži a ženy v ČR: životní dráhy a mezigenerační vztahy*, které je součástí mezinárodního programu *Generations and Gender Programme (GGP)*, u nás nazvaného *Rodina, partnerství a demografické stárnutí: Generace a gender*⁴ (dále v textu bude používána mezinárodní zkratka GGS). Cílem první vlny šetření, která proběhla v roce 2005, je kromě detailního zmapování životní historie jednotlivců též hlubší poznání faktorů, které determi-

³ Mezi roky 1990 a 2005 se doba mezi narozením prvního a druhého dítěte zvýšila ze 3,7 na 5,1 roku [Zeman 2006: 161].

⁴ Projekt je realizován katedrou demografie Přírodovědecké fakulty UK, Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, sběr dat empirického šetření provedla společnost SC&C.

nují partnerské a rodinné vztahy a rozhodování. Má za cíl studium dynamiky vývoje rodiny a rodinných vztahů od jejího založení až do jejího zániku. Zahrnuje tedy období několika životních cyklů: založení rodiny, rození dětí, střední věk, až po sledování životních situací seniorů. Výběrové šetření je koncipováno jako panel a plánují se následná šetření ve dvou dalších vlnách. V šetření je kladen důraz na longitudinální přístup, který umožní studovat průběh změn rodinného chování a jejich kontext v rámci budoucích deseti let (opakování šetření vždy po třech letech).

Datový soubor založený na pravděpodobnostním stratifikovaném výběru obsahuje údaje za 10 006 respondentů české národnosti ve věku 18–79 let, 4798 mužů (47,9 %) a 5208 (52,1 %) žen. Pro analýzu zaměřenou na druhé dítě v rodině byl zvolen podsoubor žen z generací 1956–1987 (v roce šetření dosáhly věku 18–49 let, N = 2970), které měly 3438 biologických dětí.

Ideální a plánovaný počet dětí v rodině

Názory na ideální počet dětí v rodině jsou v české populaci v průběhu času poměrně konzistentní a *ideál dvoudětného modelu rodiny* má dlouholetou tradici. Okolo 55 % žen narozených v 50. a začátkem 60. let mělo dvě děti [Frejka, Sardon 2004: 159] a většina žen (60–72 %) od padesátých let plánovala dvoudětnou rodinu [Kučera 1994: 128]. Od 90. let se pro dvě děti ve výzkumech opakovaně vyjadřují 2/3 respondentů, každý pátý člověk považuje za ideální tři děti [Šalamounová, Šamanová 2003: 29, 2004: 8]. Také mladí svobodní lidé považují děti za přirozenou součást svého života a model dvoudětné rodiny zůstává stále zachován jako ideál (šetření *Mladá generace 1997*⁵).

Ideální počet dětí souvisí s vyšší vzdělání ženy, vzdělanější ženy obvykle považují za ideální nižší počet dětí. Vysokoškolačky jsou také jedinou skupinou, u které byl ve výzkumech deklarovaný ideální počet dětí nižší než dvě [Hamplová 2000; Fialová et al. 2000]. Na ideální počet dětí má vliv také to, jakou formu partnerského vztahu jedinec preferuje. Dvoudětný model sice převažuje ve všech skupinách, obecně však platí, že čím tradičněji se lidé chovají v partnerských vztazích, tím vyšší počet dětí pokládají za ideální. V průměru nejnižší ideální počet dětí uvádějí lidé, kteří jako způsob partnerského vztahu preferují celoživotní nesezdané soužití, nejvíce dětí si naopak přejí respondenti, kteří chtějí vstoupit do manželství přímo bez předchozího neformálního soužití [Hamplová 2000: 96–97].

Více než polovina mladých manželských párů (respondent/ka do 35 let věku, výzkum *Bydlení mladé generace 2003*⁶) před sňatkem plánuje, kolik dětí by chtěla mít. V předmanželských plánech partneri často kalkulují s dvoudětným

⁵ Šetření bylo zaměřeno na zkoumání hodnotových orientací mladých svobodných lidí v České republice (dokončený věk 18–29 let). Podílel se na něm Sociologický ústav AV ČR a Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

⁶ Šetření Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí bylo zaměřeno na rodinné chování mladé generace a na její bytovou situaci. Dotázáno bylo 1516 osob ve věku 20 až 35 let.

modelem – potenciální dvoudětný model se objevuje v plánech 80 % nastávajících manželů. Každý desátý pár plánuje mít jedináčka a pouze malý podíl neplánuje děti vůbec nebo jich chce naopak tři a více.

V teoriích plodnosti (např. Jones, Namboodiri, Leibenstein) je argumentováno tím, že výsledný počet dětí je spíše výsledkem sekvenčního rozhodování než jasného plánu na počátku rodinného života [Rabušic 2001a: 124–125] či ve věku prvních partnerských vztahů. Rozhodnutí o počtu dětí se tak utváří postupně a bere přitom v potaz nejen zkušenosti s výchovou dětí, ale také výsledky vyjednávání s partnerem. Výzkum nicméně ukázal, že v průběhu manželství a spolu s tím, jak do rodiny přibývají děti, zůstávají původní plány snoubenců poměrně konzistentní a ti, kteří nebyli pevně rozhodnuti a váhali mezi jedním až dvěma dětmi a dvěma až třemi dětmi se spíše přiklánějí k vyššímu počtu dětí (*Bydlení mladé generace 2003*). S novou zkušeností péče o vlastní děti se tedy předmanželské rodičovské plány většinou příliš nemění, pouze mezi těmi, kteří nechtěli mít děti vůbec, trvá na svém původním názoru jen třetina (tato skupina je ovšem velmi slabě početně zastoupená).

Převládající dvoudětný model rodiny byl potvrzen také výzkumem GGS z roku 2005 (tabulka 1). Dvě děti nejčastěji uvádějí nejmladší respondentky, pouze malý podíl jich naopak zamýšlí mít početnější rodinu.⁷ Mezi ženami mladšími 20 let si tři a více dětí přeje pouze 9 % žen, ve věku 20–24 let je to 16 % dotázaných. Potvrzují se tedy dlouhodobé trendy ústupu vícedětných rodin, vyplývající již z analýz generační plodnosti.

Průměrný chtěný počet dětí v nejmladších generacích klesá, ženy do 25 let, tedy generace narozené v 80. letech, chtějí mít v průměru méně dětí, než kolik by zajistilo prostou obnovu populace (tj. méně než dvě děti na jednu ženu). Vyšší je v těchto generacích také podíl žen, které podle svých slov nechtějí dítě žádné.

Také v nejstarší sledované generaci je průměrný počet dětí nižší než u generací, které byly v době šetření ve věku nejvyšší reprodukce. Vyplývá to především z konstrukce tohoto ukazatele, kdy ženy nad 40 let již ve velké většině ukončily svoji reprodukci a další děti neplánují (další děti plánuje pouze 1 % žen v této věkové skupině), v otázce tedy vypovídají o dětech již narozených.⁸ Naopak u mladších žen jsou kombinovány počty dosud narozených dětí s deklarovaným přáním do budoucna, z nichž ne všechna budou skutečně realizována a konečná plodnost těchto žen bude pravděpodobně nižší (viz graf 1).

⁷ Informace o chtěném počtu dětí zahrnují jak bezdětné ženy, tak ženy, které již nějaké dítě mají (otázka „Kolik dalších dětí ještě chcete mít?“). Proměnná tedy představuje jakousi syntézu mezi plány bezdětných žen a realizovanou plodností u žen s dětmi vč. jejich plánů ohledně dalších dětí.

⁸ Ač se plodnost žen posouvá do vyššího věku, ve výběrovém souboru ženy nad 40 let vědomě plánují další dítě pouze výjimečně, v tomto ohledu průměrný počet dětí do značné míry vypovídá o konečné plodnosti těchto generací, ve věkové skupině 45–49 let je mírně nižší než podle výpočtů za celou populaci [Rychtařková 2004], ve věku 40–44 let je odlišnost pouze velmi malá.

Tabulka 1. Chtěný počet dětí podle věku ženy

Věk	Chtěný počet dětí (v %)				N	Průměr***
	0	1	2	3 a více		
18–19	7,5	17,0	66,0	9,4	159	1,79
20–24	6,2	17,3	60,1	16,4	323	1,88
25–29	3,3	13,4	63,0	20,3	454	2,05
30–34	3,0	13,7	56,1	27,2	497	2,13
35–39	4,4	17,2	54,8	23,6	454	2,07
40–44	8,5	16,2	56,9	18,4	425	1,91
45–49	7,7	22,6	52,4	17,3	452	1,84
18–49	5,5	16,7	57,6	20,2	2764	1,98

Zdroj: GGS 2005, ženy ve věku 18–49 let, vážený vzorek.

Pozn.: (1) ukazatel chtěný počet dětí = aktuální počet biologických dětí + počet dětí plánovaných (chtěných) do budoucna

(2) *** průměrný počet dětí se v jednotlivých věkových skupinách statisticky významně liší $p < 0,001$ (ANOVA)

Výsledky potvrzují odlišné preference žen v jednotlivých vzdělanostních kategoriích (tabulka 2). Spolu se zvyšujícím se vzděláním klesá průměrný chtěný počet dětí, zároveň klesá podíl žen, které by plánovaly tři a více dětí. Ženy doposud studující se v tomto ohledu chovají stejně jako vysokoškolačky, oproti nim však více akcentují dvoudětnou rodinu (vzhledem k minimální věkové hranici osmnácti let 40 % dále studujících již dosáhlo maturity, jedná se tedy o studentky vyšších odborných a vysokých škol, 60 % pak maturitu ještě nemělo, studovalo tedy poslední ročníky střední školy). Ženy s nejvyšším vzděláním pak více než v jedné pětině chtějí mít pouze jedno dítě.

Odlišné preference mezi vzdělanostními kategoriemi se týkají především žen ve věku 25 až 34 let. Ženy mladší ani ženy starší se z hlediska vzdělání významně neliší (tabulka neuvedena).

Na interpersonální úrovni může být z různých směrů vnímán jistý normativní tlak spojený jak s přechodem k rodičovství, tak s ideou dvoudětné rodiny. Z hlediska bezdětných jedinců může chtít dítě jejich partner/partnerka, rodiče si od určitého věku svých dětí často přejí vlastní vnoučata. Také přátelé a známí, spolu se zvyšujícím se věkem ve stále větší míře vstupují do rodičovské fáze, jedinec je tak stavěn před rozhodnutí účastnit se sociálních aktivit své vrstevnické skupiny přizpůsobených „rodinnému stylu“, nebo se přeorientovat směrem k doposud bezdětným vrstevníkům.

Ženy od jistého věku tento normativní tlak svého okolí vnímají, více než polovina bezdětných žen ve věku 25–34 let je si vědoma toho, že si jejich rodiče

Tabulka 2. Chtěný počet dětí podle vzdělání ženy

Vzdělání	Chtěný počet dětí (v %)				N	Průměr**
	0	1	2	3 a více		
Základní vč. neukončeného	8,8	17,2	43,9	30,2	262	2,07
Střední bez maturity	4,8	14,0	59,2	22,0	1001	2,03
Střední s maturitou vč. nástavbového	5,3	17,9	58,5	18,4	857	1,96
Vysokoškolské vč. VOŠ	5,6	21,5	55,6	17,2	302	1,87
Studující	5,5	16,9	63,5	14,0	307	1,88

Zdroj: GGS 2005, ženy ve věku 18–49 let, vážený vzorek.

Pozn.: (1) ukazatel chtěný počet dětí = aktuální počet biologických dětí + počet dětí plánovaných (chtěných) do budoucna

(2) Kategorie „studující“ zahrnuje respondenty se socioekonomickým statusem „studentka, žačka ve škole nebo profesní přípravě“. V kategoriích podle nejvyššího ukončeného vzdělání nejsou studující respondenty zahrnuty.

(3) ** průměrný počet dětí se v jednotlivých skupinách vzdělání statisticky významně liší $p < 0,01$ (ANOVA)

myslí, že by měly mít vlastní dítě. Obdobná je situace vzhledem k mínění ostatních příbuzných a přátel. Tato situace se však nemění, ani když se ptáme stejně starých žen, které se již matkami staly. Silná pozice dvoudětného modelu se ukazuje v tom, že polovina žen s jedním dítětem uvádí, že nejen jejich rodiče, ale také známí a příbuzní se domnívají, že by měly mít další dítě. U žen se dvěma dětmi je pak situace diametrálně odlišná, nadpoloviční většina naopak popírá, že by lidé z jejich sociálního okolí uvažovali pro ně o dalším dítěti.

Dítě a s ním spojené hodnotové orientace

Diskuse o „hodnotě dítěte“ a rodičovství může čerpat z [Hoffman, Hoffman 1973], kteří zavedli tento termín do sociálně a psychologicky orientovaných výzkumů plodnosti. Ve snaze vysvětlit kulturní odlišnosti v rodinném chování a plánech (především zaměřených na plodnost) rozvinuli model, který se zaměřil na psychologické souvislosti rodičovství. V „hodnotě dítěte“ spatřovali klíčovou intervenující proměnnou, která předurčuje výsledek rozhodování o dětech a která je sama závislá na sociodemografických a socioekonomických determinantách. Při zkoumání vlastního obsahu pojmu „hodnota dítěte“ sestavili na základě analýzy psychologických výzkumů sadu devíti základních hodnot, které dítě poskytuje svým rodičům: (1) *status dospělosti a sociální identitu*; (2) *expanzi za hranice vlastního života, dává pocit reprodukce sebe sama, pocit jisté „nesmrtelnosti“*; (3) *pocit morálnosti – rodič se vzdává vlastních zájmů pro blaho nové osoby*; (4) *vazby primární skupiny, pocit*

přidružení – *afiliace*; (5) zdroj stimulace, novosti v životě, zábavy; (6) pocit kreativity, pocit naplnění a kompetence; (7) zdroj moci a současně i pocit kontroly nad někým jiným; (8) sociální srovnání a soutěžení; (9) ekonomická užitečnost [Hoffman, Hoffman 1973].

Důležitost tohoto přístupu tkví v tom, že chceme-li předpovídat či hodnotit vývoj plodnosti, měli bychom porozumět motivačním faktorům, které jsou skryty za touhou po dítěti [Hoffman 1975]. Je nutné porozumět výchozím motivacím a analyzovat je ve vztahu k ostatním sociálně-ekonomickým podmínkám.

Fawcett a Arnold, navazující na práci Hoffmanových, vyvinuli způsob měření hodnot spojovaných s dětmi prostřednictvím modelu Value Of Children, v rámci něhož navrhuji hledat jednak motivaci pro plození dětí obecně, také však motivaci pro určitý počet dětí ve snaze umožnit lepší porozumění populačnímu růstu nebo poklesu [Rabušic 2001a: 155]. Výsledky následného empirického výzkumu ukázaly, že hodnota dítěte je spojována především s emocemi vyplývajícími z vztahů v rámci primární skupiny, se zdrojem stimulace a zábavy, kterou děti poskytují, a s prostředkem expanze jedince za hranice vlastního života [ibid.]. Jiný přístup zabývající se hodnotou dítěte spočívá v doplnění teorie racionální volby o fenomén redukce nejistoty v životě člověka [Friedman, Hechter, Kanazawa 1994]. Cílem aktéra je vždy redukovat nejistotu, tato snaha je zde považována za univerzální vnitřní hodnotu a mezi možné strategie patří vedle manželského svazku a stabilní pracovní kariéry také rodičovství, tedy děti. V českém prostředí dokládá tuto teorii Vašková [2006] při studiu těhotenství adolescentních dívek.

Výzkumy zaměřené na rodinné chování potvrzují vysokou pozici, kterou dítě mělo a kterou si i nadále udržuje v hodnotovém systému českých mužů a žen (např. šetření *Mladá generace 1997*). Ve výzkumu GGS byly za účelem hlubšího poznání faktorů determinujících partnerské a rodinné vztahy a rozhodování použity baterie výroků týkajících se vybraných oblastí života. Vzhledem k zaměření tohoto textu se budeme věnovat pouze otázkám relevantním k vystižení hodnot spojovaných s dítětem a především pro posouzení determinant, které jsou ženami zvažovány při jejich rozhodování se o mateřství. Hlavní použitou metodou je faktorová analýza. Studovanou populací jsou jednak ženy ve věku 18–49 let (N = 2970), v analýzách zaměřených na druhé dítě pak vybrané skupiny žen ve věku 25–39 let, které mají jedno dítě (N = 367).

Z baterie výroků týkajících se rodinného života, především partnerského soužití, rodinného uspořádání a dětí, byly extrahovány tři faktory (tabulka 3). Faktor „dětí“, na který bude zaměřena další podrobnější analýza, zahrnuje položky týkající se hodnoty dítěte v životě ženy a muže a rodinného zázemí poskytovaného dítěti. Druhý faktor, „individualismus a pluralita soužití“, je sycen otázkami na formy uspořádání partnerských vztahů, individualismus je reprezentován také otázkami na svobodné mateřství a nezávislost dětí v rané dospělosti. Třetí faktor pokrývá otázky vztahující se k nerozlučitelnosti manželství a toleranci vůči rozvodům.

Vedle obecných faktorů zahrnujících hodnotové orientace vztažené k rodinnému životu se pokusíme extrahovat také faktory, které mají vliv na rozhodování

Tabulka 3. Hodnotové orientace vztahované k rodinnému životu – faktorová analýza

Výroky	děti	faktory	
		individualis- mus a plura- lita soužití	tolerance k rozvodům
Žena potřebuje mít děti k naplnění svého života.	0,844	0,004	0,095
Muž potřebuje mít děti k naplnění svého života.	0,839	-0,016	-0,055
Aby dítě šťastně vyrůstalo, potřebuje domov s oběma rodiči.	0,573	-0,078	-0,314
Manželství je zastaralá instituce.	-0,319	0,518	0,044
Je v pořádku, když spolu mladí lidé žijí, aniž by plánovali uzavřít sňatek.	-0,072	0,594	0,353
Žena může mít dítě jako svobodná, i když nechce mít trvalý vztah s mužem.	0,139	0,622	0,346
Když děti dovrší věk 18–20 let, měly by začít žít nezávisle.	0,072	0,676	-0,342
Manželství je svazek na celý život a nemělo by být nikdy zrušeno.	0,313	0,004	-0,650
Je v pořádku, když se manželé, jimž to v manželství „neklape“, rozvedou, i když mají děti.	0,091	0,164	0,751
<i>Podíl vysvětlené variance (%)</i>	22,0	16,6	16,2

Zdroj: GGS 2005, ženy ve věku 18–49 let.

Použitá metoda: analýza hlavních komponent, rotace Varimax s Kaiserovou normalizací, KMO = 0,654.

Pozn.: stupnice souhlasu s uvedenými výroky: 1 (rozhodně souhlasím) – 5 (rozhodně nesouhlasím)

o dalším dítěti. Tyto, spolu s faktorem „děti“, budou dále podrobněji studovány podle sociodemografických charakteristik žen.

Pro posouzení determinant, které jsou ženami zvažovány při rozhodování o tom, zda mít, či nemít v blízké době⁹ dítě, byla zvolena baterie otázek se stupnicí míry důležitosti 1 („vůbec ne“) až 4 („velmi mnoho“). Položky se zaměřují především na dvě oblasti, souhrnně označené „životní podmínky“ a „partner“. První zahrnuje podmíněnost finanční situací, zaměstnáním a bytovými podmín-

⁹ Blízkou dobou jsou zde míněny tři roky, tedy v horizontu do plánované druhé vlny šetření. Otázka: „Do jaké míry by rozhodnutí mít nebo nemít (další) dítě v nejbližších 3 letech záleželo na následujících okolnostech?“

Tabulka 4. Determinanty rozhodnutí mít (další) dítě v nejbližších 3 letech – faktorová analýza

	faktory	
	životní podmínky	partner
závislost na finanční situaci	0,855	0,353
závislost na práci	0,725	0,321
závislost na bytových podmínkách	0,835	0,341
závislost na zdraví respondentky	0,817	0,388
závislost na dostupnosti institucí péče o děti	0,805	0,374
závislost na možnosti nastoupit na mateřskou dovolenou	0,818	0,334
závislost na vhodném partnerovi	0,534	0,621
závislost na zaměstnání partnera	0,325	0,897
závislost na zdraví partnera	0,367	0,882
Podíl vysvětlené variance (%)	49,6	30,1

Zdroj: GGS 2005, ženy ve věku 18–49 let.

Použitá metoda: analýza hlavních komponent, rotace Varimax s Kaiserovou normalizací, KMO = 0,915.

Pozn.: stupnice, do jaké míry by rozhodnutí záleželo na uvedených věcech: 1 (vůbec ne) – 4 (velmi mnoho)

kami, stejně tak jako zdravotním stavem a možnostmi péče o malé dítě, ať již péče institucionální nebo mateřské v raném věku dítěte. Druhá oblast pokrývá podmíněnost zdravotním stavem a zaměstnáním partnera, stejně tak jako samotný fakt partnerského vztahu s „vhodným“ mužem. Faktorová analýza dokládá toto rozdělení (tabulka 4).

Na základě extrahovaných faktorů¹⁰ je nyní možné zaměřit se podrobněji na odlišnosti v preferencích mezi jednotlivými skupinami žen. Vzhledem k zaměření textu se z obecných faktorů detailněji věnujeme pouze faktoru „dětí“ a oběma faktorům postihujícím okamžik rozhodování o (dalším) dítěti.

Do analýzy byly zahrnuty nezávislé proměnné věk, vzdělání, reálný a chtěný počet dětí, bydliště a to, zda respondentka chce mít (další) dítě v nejbližších třech letech. Zohledněno bylo také to, zda žena žije ve společné domácnosti se svým partnerem/manželem, nebo nikoli. Vliv uvedených proměnných na hod-

¹⁰ Během faktorové analýzy byly pro každou ženu ve studovaném vzorku uloženy faktorové skóry příslušející jí v rámci každého z faktorů. Na jejich základě byly testovány rozdíly v jednotlivých vybraných sociodemografických kategoriích (One-Way ANOVA, u dichotomických kategorií t-test).

Tabulka 5. Průměrné hodnoty faktorových skóre

	faktory		
	děti	životní podmínky	partner
<i>Věk</i>	***	***	***
18–24	0,255	–0,155	–0,018
25–34	–0,050	–0,108	–0,123
35–49	–0,054	0,136	0,097
<i>Vzdělání</i>	***	*	***
Základní vč. neukončeného	0,059	0,086	0,305
Střední bez maturity	–0,120	0,021	–0,048
Střední s maturitou vč. nástavbového	–0,046	0,027	–0,039
Vysokoškolské vč. VOŠ	0,129	–0,093	–0,055
Studující	0,338	–0,142	0,025
<i>Reálný počet dětí</i>	***	***	–
0 dětí	0,258	–0,145	0,001
1 dítě	0,014	–0,060	–0,031
2 děti	–0,209	0,110	–0,002
3 a více dětí	–0,072	0,091	0,064
<i>Chtěný počet dětí</i>	***	**	**
0 dětí	0,525	0,278	0,240
1 dítě	0,193	–0,039	0,065
2 děti	–0,105	–0,016	–0,009
3 a více dětí	–0,029	–0,019	–0,077
<i>(Další) dítě v příštích 3 letech</i>	*	***	***
Ano	–0,082	–0,182	–0,172
Ne	0,037	0,054	0,063
<i>Žena žije s partnerem</i>	***	***	***
ano	–0,156	0,078	–0,147
ne	0,322	–0,161	0,301
<i>Velikost obce bydliště</i>	***	–	–
do 1999 obyvatel	–0,199	0,018	0,084
2000–19 999 obyvatel	–0,064	0,003	–0,056
20 000–99 999 obyvatel	0,044	0,051	0,051
nad 100 000 obyvatel	0,236	–0,092	–0,025

Zdroj: GGS 2005, ženy ve věku 18–49 let, vážený vzorek.

Pozn.: (1) * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$ (One-Way ANOVA, t-test)

(2) Čím nižší hodnota průměrných faktorových skóre jednotlivých faktorů, tím více respondentka považuje dítě za hodnotu nutnou k naplnění života rodičů a připisuje důležitost harmonickému domovu (ve faktoru „dětí“), a tím nižší roli hrají v rozhodování o dalším dítěti objektivní životní podmínky a podmínky na straně partnera (ve faktoru „životní podmínky“ a „partner“).

notové orientace a postoje ohledně dětí a podmínek více či méně důležitých pro rozhodnutí o dalším dítěti byl testován porovnáváním průměrů faktorových skóre příslušných skupin dotázaných žen.

Při pohledu na obecné hodnotové orientace vyplývá, že nejmladší ženy (18–24 let) přisuzují *dítěti* menší význam pro osobní život než ženy starší (tabulka 5, faktor „dětí“). Ty v průměru více souhlasí s potřebou péče a výchovy dítěte ze strany obou rodičů a s nenahraditelností emocionálního přínosu rodičovství pro naplnění života jednotlivce. Mladší generace obecně častěji než generace starší hodnotí důležitost možnosti vlastní seberealizace a uplatnění mimo rodinu. Z hlediska vzdělání je dítě jako životní hodnota více ceněno u žen se středoškolským vzděláním (s maturitou či bez ní). Vysokoškolačky a především ženy stále ještě studující (z nichž 40 % již také studuje vysokou školu) jsou v tomto faktoru nejméně konformní. Diferencující proměnnou je také velikost obce, v čím menší obci žena bydlí, tím více v průměru souhlasí s hodnotami reprezentovanými faktorem „dětí“. Podle očekávání se odlišnosti váží na reálný i na celkový chtěný počet dětí a na úmysl mít v blízké době (další) dítě. S rostoucím počtem dětí (reálným i chtěným) tak stoupá míra souhlasu s hodnotami, které se v baterii otázek k dětem váží (tabulka 5, faktor „dětí“).

Zajímavé je, že partnerský status žen, tedy zda žijí, či nežijí ve společné domácnosti s partnerem/manželem, souvisí s obecnými hodnotami spojenými s dítětem. Ženy žijící bez partnera s nimi souhlasí méně často. Tato skupina v sobě zahrnuje jak mladé bezdětné ženy, které obecně v dítěti zatím nespatřují takovou hodnotu jako ženy starší, které samy mají rodinu, tak ženy rozvedené či odloučené od partnera, které již z pozice své životní situace nesouhlasí s nezbytností harmonického domova s oběma rodiči pro šťastné dětství potomků.

Z výsledků analýzy mezi vybranými skupinami žen vyplynula rozdílná důležitost připisovaná životním podmínkám a partnerovi v otázce rozhodování se o počtu (dalšího) dítěte (tabulka 5, faktory „životní podmínky“ a „partner“). Starší ženy připisovaly oproti mladším oběma těmto faktorům podstatně vyšší důležitost. Věk v tomto případě do značné míry koresponduje s danou životní situací starších žen, které již v řadě případů dosáhly chtěného počtu dětí, své reprodukční plány tím do značné míry naplnily a další dítě již neplánují. Připisují tedy oběma podmínkám větší důležitost, případné rozhodnutí mít ještě jedno dítě by zřejmě bylo posuzováno v závislosti na řadě dalších okolností a ty podmínky, které ve výčtu sytily extrahované faktory, by byly posuzovány podstatně důkladněji než u žen, které ještě děti tak jako tak plánují a při realizaci svého přání se budou na uvedené faktory ohlížet pravděpodobně méně.

Z hlediska vzdělání zdůrazňují důležitost *faktoru životních podmínek* ženy se základním nebo středoškolským vzděláním (tabulka 5). Naopak vysokoškolačky a studentky jim takovou váhu nepřipisují. Nejvzdělanější ženy tedy v okamžiku, kdy se rozhodují o tom, zda mít, či nemít v blízké době další dítě, nekladou takový důraz na základní materiální zabezpečení či bytové podmínky jako ženy méně vzdělané, jejichž nižší vzdělání je často spojeno též s nižším socioeko-

nomickým statusem. Je však možné předpokládat, že vysokoškolačky by častěji při rozhodování zdůrazňovaly faktor profesní seberealizace a s ním související možnosti skloubení rodinného a pracovního života. Tyto aspekty rozhodování nejsou v baterii okolností explicitně obsaženy, nicméně je možné se odvolat na jiné výzkumy, často i staršího data. Již v „Šetření reprodukce a rodiny“ z r. 1997 [informace o výzkumu viz ČSÚ 1998; Rychtaříková, Kraus 2001] vysokoškolačky častěji než ženy s nižším vzděláním uváděly, že velmi důležitým důvodem nižšího počtu dětí mladších žen (ve srovnání s předchozími generacemi) jsou rostoucí přání nezávislosti a větší důraz kladený na profesní kariéru. Ženy bez maturity byly naproti tomu častěji přesvědčeny, že to, jestli může mít člověk profesní kariéru, nezáleží na počtu dětí. Ve srovnání se ženami s vyšším vzděláním také častěji nevěděly, kolik dětí by mohl člověk mít, aby stále mohl svoji pracovní kariéru budovat. Ve srovnání s vyššími vzdělanostními kategoriemi se zřejmě s problémem skloubení pracovních a rodinných povinností osobně nesetkávaly v takové míře. Výrazněji méně pak jako jednu z podmínek pro dosažení profesní kariéry uváděly nízké počty dětí (jedno nebo žádné), naopak středoškolačky s maturitou nebo absolventky vyšších odborných škol se klonily k tomu nemít dokonce žádné dítě, chce-li člověk zároveň budovat kariéru [Šťastná 2005].

Faktoru spojenému s důležitostí vhodného *partnera*, včetně zvažování okolností jeho zaměstnání a zdravotního stavu, přikládají vyšší důležitost ženy se základním vzděláním a studentky (tabulka 5). Ženy doposud studující ve více než 90 % nežijí s partnerem v domácnosti, ač řada z nich má vážnou známost, tj. partnera, se kterým nesdílí společnou domácnost. Akcentují tedy důležitost jistoty partnerského vztahu pro rozhodnutí o založení rodiny. Ženy s nejnižším vzděláním naopak s partnerem ve společné domácnosti většinou žijí (tři čtvrtiny z nich), což naznačuje, že z hlediska rozhodování se o velikosti rodiny je u žen s nižším socioekonomickým statusem vnímání muže jako živitele rodiny velmi podstatné.

Soužití s partnerem ovlivňuje jak vnímání důležitosti materiálního zabezpečení a vhodných životních podmínek, tak pochopitelně význam přikládany samotnému partnerskému vztahu. Ženy bez partnera nepovažují vliv životních podmínek na rozhodování o dítěti za důležitý, podstatně více akcentují nutnost vhodného otce k dítěti. Ženy s partnerem jsou pak v rozhodování ovlivněny především finančně-materiálními a pracovními podmínkami.

Ženy, které nechtějí mít žádné děti, stejně tak jako ty, které v blízké době dítě neplánují, přikládají oběma faktorům vyšší důležitost a vliv na rozhodování (tabulka 5).

Druhé dítě do rodiny – omezení nebo obohacení života?

Za účelem potvrzení či vyvrácení případných odlišností mezi ženami, matkami jedináčka, z hlediska hodnotových orientací a vnímání důležitosti jednotlivých aspektů a podmínek dostačujících či nutných k rozhodnutí pořídit si druhé dítě,

byla obdobná podrobná analýza uvedených faktorů provedena také u vybrané skupiny žen. Jednalo se o ženy, které měly jedno biologické dítě, v domácnosti s nimi nežilo žádné dítě nevlastní, adoptované či v péstounské péči, nebyly v době výzkumu těhotné a nevyloučily, že by ze zdravotních důvodů již nemohly mít další dítě. Vzhledem k tomu, že matky jednoho dítěte byly ve věkových skupinách do 25 let zastoupeny pouze málo (8 % z žen do 25 let), je analýza zaměřena na ženy ve věku 25–39 let, u nichž je z hlediska věku reálně možné předpokládat další děti a které často také dítě (děti) plánují.¹¹ Pro takto definovanou skupinu žen byla opět provedena faktorová analýza identických baterií otázek, jejímž výsledkem byly vyextrahovány faktory¹² shodující se s faktory popsány pro skupinu žen bez ohledu na počet dětí.

Zaměříme-li se nejprve na faktor „dětí“ vypovídající o obecných hodnotových orientacích, vidíme u matek jedináček určité odlišnosti v porovnání se všemi ženami ve zkoumaném souboru. Předně není v tomto ohledu diferencujícím hlediskem dosažené vzdělání a z hlediska věku se ukazuje odlišný vzorec – nejstarší ženy s jedním dítětem oproti mladším matkám v průměru méně často souhlasí s výroky zahrnutými v tomto faktoru (tabulka 6). Více než tři čtvrtiny těchto žen již nechťejí další dítě, jejich postoj tedy do značné míry koresponduje s postojem skupiny žen, které druhé dítě v příštích třech letech neplánují a které z hlediska chtěného počtu dětí považují jedno dítě za počet konečný. Také tyto ženy jsou oproti matkám plánujícím další dítě v souhlasu s hodnotami vztaženými k dětem zdrženlivější.

Oproti všem ženám bez ohledu na stávající počet dětí neshledáváme u žen s jedním dítětem příliš mnoho rozdílů v hodnocení důležitosti objektivních životních podmínek a partnera při rozhodování o druhém dítěti (tabulka 6). Jediné rozdíly je možné nalézt u žen, které nechťejí mít další dítě ani v blízké době, ani nikdy potom. Ty připisují faktoru partnera větší důležitost než ostatní skupiny, není divu, neboť právě ony častěji s partnerem v současné době nežijí (38 % oproti 16 % žen, které další dítě plánují).

Ani v jednom z uvedených faktorů se ženy neliší v závislosti na svém vzdělání (tabulka 6). Dalo by se tedy říci, že pokud se ženy stanou poprvé matkami, vypovídá již sám tento fakt o nezanedbatelném místě, který v jejich životních

¹¹ Během následujících tří let plánuje polovina žen z věkové skupiny 25–39 let druhé dítě, v rámci této skupiny se projevují odlišnosti v závislosti na věku, z mladších žen plánuje druhého potomka 67 % matek, z žen ve věku 35 až 39 let necelá čtvrtina.

¹² Výsledky faktorové analýzy na skupině jednoduchých žen ve věku 25–39 nejsou uvedeny, z baterie hodnotových výroků byly i zde vyextrahovány 3 obecné faktory „dětí“, „individualismus a pluralita soužití“ a „tolerance k rozvodům“ (KMO = 0,625, podíl celkové vysvětlené variance = 58 %) a na základě otázek vztahujících se k podmínkám nutným pro rozhodnutí o dalším těhotenství pak 2 faktory „životní podmínky“ a „partner“ (KMO = 0,871, podíl celkové vysvětlené variance = 69 %). Dále analyzujeme a uvádíme pouze odlišnosti vázané na sociodemografické charakteristiky této skupiny žen a založené na komparaci faktorových skóre.

Tabulka 6. Průměrné hodnoty faktorových skóre, ženy s jedním dítětem

	faktory		
	děti	životní podmínky	partner
<i>Věk</i>	***	–	–
25–29	–0,204	0,056	–0,127
30–34	–0,032	0,013	0,031
35–39	0,366	–0,118	0,162
<i>Vzdělání</i>	–	–	–
Základní a střední bez maturity	–0,029	0,052	0,070
Střední s maturitou vč. nástavbového	0,043	–0,052	–0,028
Vysokoškolské vč. VOŠ	–0,016	0,017	–0,091
<i>Chtěný počet dětí</i>	**	–	***
1 dítě	0,268	0,084	0,344
2 děti	–0,109	–0,042	–0,180
3 a více dětí	–0,207	–0,067	–0,234
<i>Druhé dítě v přích 3 letech</i>	***	–	***
Ano	–0,237	–0,044	–0,215
Ne	0,225	0,045	0,220
<i>Žena žije s partnerem</i>	***	–	***
ano	–0,127	0,005	–0,212
ne	0,342	–0,014	0,575
<i>Velikost obce bydliště</i>	*	–	–
do 1999 obyvatel	0,055	0,198	–0,254
2000–19 999 obyvatel	–0,132	0,027	0,095
20 000–99 999 obyvatel	0,007	–0,098	0,042
nad 100 000 obyvatel	0,274	–0,037	–0,159

Zdroj: GGS 2005, ženy ve věku 25–39 let, které mají 1 biologické dítě, nejsou těhotné, mohou mít děti; vážený vzorek.

Pozn.: (1) * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$ (One-Way ANOVA, t-test).

(2) Čím nižší hodnota průměrných faktorových skóre jednotlivých faktorů, tím více respondentka považuje dítě za hodnotu nutnou k naplnění života rodičů a připisuje důležitost harmonickému domovu (ve faktoru „dětí“), a tím nižší roli hrají v rozhodování o dalším dítěti objektivní životní podmínky a podmínky na straně partnera (ve faktoru „životní podmínky“ a „partner“).

názorech a hodnotách zastává rodina a rodičovství, a vybrané sociodemografické charakteristiky v tomto ohledu nesehrávají výraznější diferencující úlohu. Z hlediska hodnot se v tomto ohledu zdá určující životní fáze, ve které se žena ocitá (včetně toho, zda žije s partnerem, či nikoli), a její životní plány týkající se velikosti rodiny.

Ať již ženy druhé dítě chtějí či ne, vzhledem ke své současné situaci a osobním zkušenostem s mateřstvím mohou ohodnotit, jaký vliv by mělo další dítě v rodině na různé aspekty jejich života. Předpokládáme, že zkušenost spojená s narozením a výchovou prvního dítěte rodiči poskytuje lepší představu o nárocích, které s sebou péče o dítě přináší, a jejich dopadech na pracovní i mimopracovní sféru, sociální kontakty či interpersonální vztahy. Při sledování anticipace vlivu, jaký by mělo druhé dítě na život matky, jsou analyzovány pouze ty ženy, které žijí s dítětem mladším patnácti let. Tím se alespoň částečně vyhneme příliš velkému věkovému rozdílu mezi dětmi (prvním dítětem, reálně se ženou žijícím, a druhým, hypotetickým) a také nezahrneme ženy, které měly děti ve velmi mladém věku a tyto jsou již dospělé či téměř dospělé – z hlediska nároků na péči by v těchto případech žena s druhým dítětem byla spíše v situaci matky jedináčka, neboť starší potomek by v té době byl již víceméně samostatný a nevyžadoval by tolik péče, resp. vyžadoval by péči jiného charakteru, než je tomu v případě rodin, kde jsou obě dvě děti menší.

Nejprve stručně uvedme, které ženy z takto vymezené skupiny chtějí druhé dítě a které podle svých slov nikoli. Není jistě nikterak překvapující, že druhé dítě plánují v blízké době především ženy mladší (67 % z věkové skupiny 25–29 let) a ženy žijící s partnerem (61 %). Za pozornost ovšem stojí skutečnost, že se nepodařilo prokázat statisticky významné rozdíly mezi ženami v závislosti na jejich nejvyšším ukončeném vzdělání.

Při zvažování, jakým způsobem by mateřství s druhým dítětem ovlivnilo různé aspekty života, hodnotí ženy reálně plánující další dítě změny ve všech oblastech podstatně pozitivněji než ženy, které více dětí neplánují (tabulka 7). Pozitivní vliv druhého dítěte spatřují především ve svém osobním životě, ať už je pod tímto chápána radost a uspokojení ze života, partnerský vztah či pocit životní jistoty, se kterým úzce souvisí také to, že se děti o své rodiče postarají ve stáří. Další oblastí, s jejímž zlepšením je druhé dítě spojováno, je sociální okolí jedince, a to jak uvnitř rodinné struktury (vztah mezi ženou a jejími rodiči), tak v rámci širších sociálních vazeb (co si myslí lidé kolem). Ve středu hodnocení, z kvalitativního hlediska tedy ani lepší, ani horší, se ocitá dopad dalšího dítěte na intimní vztahy dotázaných a na profesní život partnera. Partnerův profesní život není dětmi v rodině ovlivňován především proto, že v postojích stále přetrvává tradiční rozdělení rolí v rodině a více než dvě třetiny rodičů malých dětí, tedy těch, na jejichž pracovní aktivitu má další dítě v rodině největší vliv, vyjadřují souhlas s tvrzením, podle kterého má muž vydělávat peníze a žena se starat o domácnost a rodinu [Ettlerová, Šťastná 2006]. Hlavní odpovědnost za péči o děti, především v nižším věku, tedy přebírá žena, která sice nevidí dopad na partnerovo zaměst-

Tabulka 7. Jaký vliv by mělo druhé dítě na různé aspekty života

vliv na:	mít dítě během 3 let			věk			celkem
	ano	ne***	25–29	30–34	35–39		
radost a uspokojení ze života	1,8	2,6	2,0	2,1	2,6***	2,2	
vztah mezi partnery	2,3	2,8	2,5	2,4	2,9**	2,5	
jistotu v životě	2,4	2,8	2,6	2,5	2,8	2,6	
péči a zabezpečení ve stáří	2,5	2,8	2,6	2,5	3,0**	2,6	
vztah mezi respondentkou a jejími rodiči	2,6	3,0	2,7	2,7	2,9	2,8	
co si myslí lidé kolem	2,8	3,1	2,8	3,0	3,0	2,9	
sexuální život	2,9	3,1	3,0	3,0	3,1	3,0	
profesní život partnera	3,0	3,3	3,0	3,1	3,3*	3,1	
možnost dělat si, co chce	3,5	4,0	3,6*	3,8	4,0	3,7	
profesní život respondentky	3,6	4,0	3,6**	3,9	4,0	3,8	
finanční situaci	3,7	4,2	3,8*	4,0	4,1	3,9	

Zdroj: GGS 2005, ženy ve věku 25–39 let, v domácnosti 1 biologické dítě do 14 let, vážený vzorek.

Pozn.: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$ (One-Way ANOVA, t-test). Průměrné hodnoty ze škály 1 (mnohem lepší) až 5 (mnohem horší) na otázku: „Pokud byste v nejbližších 3 letech měla dítě, bylo by to lepší nebo horší pro...“

nání, nicméně negativního vlivu na vlastní profesní život si je dobře vědoma. Ženy, které plánují druhé dítě, totiž jako jediné tři oblasti, na které bude mít jejich další mateřství horší vliv, označily vedle finanční situace právě svůj pracovní život a jistou osobní nezávislost (možnost dělat si, co jedinec chce).

Matky jednoho dítěte, které již další mít nechtějí (tedy alespoň v horizontu tří let, většina z nich však již dítě neplánuje vůbec), se v hodnocení vlivů hypotetického druhého dítěte na všechny uvedené oblasti života více přiklánějí k negativnímu pólu, ač pořadí jednotlivých položek zůstává zachované. Negativně však hodnotí již dopad na profesní život partnera, ale také mínění svého okolí. Příliš pozitivní vliv dítěte pak nespátřují ani na svůj pocit jistoty v životě a vědomí zabezpečení ve stáří, ani jedna z těchto oblastí by podle nich nebyla příliš ovlivněna (ve smyslu ani směrem v lepšímu, ani směrem k horšímu).

Pro dokreslení jsou uvedena rozdílná hodnocení vybraných oblastí podle věku žen. V této souvislosti je nutné si uvědomit, že hodnocení jednotlivých věkových skupin do jisté míry koresponduje s tím, zda ženy další dítě chtějí, či ne. V mladších věkových kategoriích jsou častěji zastoupeny ženy, které s druhým dítětem počítají alespoň ve svých přáních, v nejstarší uvedené věkové kategorii je pak více těch, které svému dítěti sourozence pořizovat nechtějí (tabulka 7).

Ani v těchto postojových otázkách se neprojevil vliv vzdělání. Podobně však dosažené vzdělání nediferencuje postoje stejně starých žen, které jsou doposud bezdětné nebo naopak již druhé dítě mají. Ženy v určité životní etapě jsou si tedy z hlediska vzdělání v názorech a hodnocení vlivu (dalšího) dítěte velmi podobné. Odlišnosti jsou pak spojeny spíše s konkrétní fází rodinného cyklu ženy (ve většině hodnocených oblastí se již podstatně liší názory žen v závislosti na počtu dětí, které mají, a to především ženy bezdětné od žen se dvěma a více dětmi) a s jejich mateřskými aspiracemi do budoucna, tedy s tím, zda si v blízké době přeje dítě, či nikoli.

Závěr

V textu jsme se zaměřili na obecné hodnoty spojované s dětmi a především na vybrané faktory související s rozhodováním se o druhém dítěti, včetně okolností, které jsou ženami zvažovány při rozhodování o dalším mateřství.

Přes přetrvávající velmi nízkou úroveň plodnosti zůstávají názory na ideální počet dětí v rodině v české populaci v průběhu času poměrně konzistentní. Převládající ideál modelu rodiny se dvěma dětmi byl potvrzen také výzkumem *Muži a ženy v ČR: životní dráhy a mezigenerační vztahy* z roku 2005. Dvě děti chtějí nejčastěji nejmladší respondentky. Zároveň se potvrzuje dlouhodobý trend ústupu vícedětných rodin, vyplývající již z analýz generační plodnosti. Průměrný chtěný počet dětí v nejmladších generacích klesá, ženy do 25 let, tedy generace narozené v 80. letech, chtějí mít v průměru méně dětí, než kolik by zajistilo prostou obnovu populace. Vyšší je v těchto generacích také podíl žen, které podle svých slov nechtějí dítě žádné.

Nejmladší ženy přisuzují dítěti pro osobní život menší význam, starší ženy se naopak více vyslovují pro potřebu péče a výchovy dítěte ze strany obou rodičů a zdůrazňují nenahraditelnost emocionálního přínosu rodičovství pro naplnění života jednotlivce. Z hlediska vzdělání oceňují dítě jakožto životní hodnotu více středoškolsky vzdělané ženy. Naproti tomu u žen s jedním dítětem není v tomto ohledu diferencujícím hlediskem dosažené vzdělání a z hlediska věku se ukazuje odlišný vzorec – nejstarší ženy s jedním dítětem vykazují nižší míru souhlasu s výroky vztaženými k hodnotě dítěte a rodinného zázemí.

Při rozhodování o počtu (dalšího) dítěte přikládají ženy rozdílnou důležitost životním podmínkám a partnerovi. Na rozdíl od vysokoškolaček a studujících žen zdůrazňují ženy se základním a středoškolským vzděláním důležitost životních podmínek, tj. finanční a bytové situace, zaměstnání, ale také zdravotního stavu a možností péče o malé děti. Ženy se základním vzděláním (spolu se studentkami) také přikládají vyšší důležitost vhodnému partnerovi, včetně zvažování okolností jeho zaměstnání a zdravotního stavu. Ženy s jedním dítětem se naopak v hodnocení důležitosti objektivních životních podmínek a partnera při rozhodování o druhém dítěti příliš neliší. *Z hlediska hodnot se v tomto ohledu zdá*

určující životní fáze, ve které se žena ocitá (včetně toho, zda žije s partnerem, či nikoli), a její životní plány týkající se velikosti rodiny. Vzdělání ani věk nejsou v tomto ohledu tak důležité.

Ženy, které reálně plánují druhé dítě, hodnotí dopady této události ve všech oblastech života podstatně pozitivněji než ženy, které více dětí neplánují. Druhorozené dítě by mělo velmi pozitivní vliv především na osobní život ženy, ať už je pod tímto chápána radost a uspokojení ze života, partnerský vztah či pocit životní jistoty (vč. toho, že se děti o své rodiče postarají ve stáří). Další oblasti, s jejímž zlepšením je druhé dítě spojováno, je sociální okolí jedince, a to jak v rámci rodiny, tak v rámci širších sociálních vazeb. Jediné oblasti, na které bude mít jejich další mateřství horší vliv, jsou finanční situace, pracovní život a osobní nezávislost. Také zde jsou si ženy v určité životní etapě z hlediska vzdělání velmi podobné. Odlišnosti jsou spojeny spíše s mateřskými aspiracemi a s konkrétní fází rodinného života a názory žen se liší v závislosti na počtu dětí, které aktuálně mají.

Šetření *Muži a ženy v ČR: životní dráhy a mezigenerační vztahy* je šetřením longitudinálním, v roce 2005 byl založen panel, který bude znovu dotazován v roce 2008. Z tohoto hlediska se po druhé vlně (a v případě realizace také po vlně třetí) naskytne unikátní příležitost porovnat aktuální názory a plány s jejich skutečnou realizací. Ženy s jedním dítětem byly dotazovány na plány týkající se druhého dítěte v horizontu tří let, po druhé vlně tedy bude možné posoudit, zda své plány skutečně realizovaly a zda a do jaké míry se jejich výchozí názory a postoje ohledně dětí a jejich vlivu na život rodiče odrazily v reálném reprodukčním chování.

ANNA ŠŤASTNÁ je absolventkou sociologie na Filozofické fakultě UK a demografie na Přírodovědecké fakultě UK, kde od roku 2004 pokračuje v doktorandském studiu. Pracuje ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v.v.i., v pracovní skupině rodinné politiky. Zaměřuje se na demografické analýzy, opatření rodinné politiky a sociologii rodiny.

Literatura

- Alich, D. 2006. „The Third Child. A comparison between West Germany and Norway.“ *Max Planck Institute for Demographic Research Working Paper 2006–001*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.
- Arriès, P. 1980. „Two Successive Motivations for the Declining Births Rate in the West.“ *Population and Development Review* 6 (4): 645–650.
- Beck, U. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- ČSÚ. 1998. *Podrobné výsledky šetření reprodukce a rodiny (1997)*. Závěrečná zpráva. Praha: ČSÚ.

- ČSÚ. 2006. *Demografická příručka*. [on-line] Praha: ČSÚ [cit. 16. 7. 2007]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/4032-06-2006>>.
- Ettlerová, S., A. Šťastná. 2006. „Harmonizace rodinných a pracovních povinností rodičů se závislými dětmi.“ *Demografie* 48 (1): 12–21.
- Fialová, L., D. Hamplová, M. Kučera, S. Vymětalová. 2000. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Frejka, T., J.-P. Sardon. 2004. *Childbearing Trends and Prospects in Low-Fertility Countries. A Cohort Analysis*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publisher.
- Frejka, T., J.-P. Sardon. 2006. „First birth trends in developed countries. A cohort analysis.“ *Max Planck Institute for Demographic Research Working Paper 2006-014*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.
- Friedman, D., M. Hechter, S. Kanazawa. 1994. „A Theory of the Value of Children.“ *Demography* 31 (3): 375–401.
- Giddens, A. 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Policy Press.
- Hamplová, D. 2000. „Názory na manželství a rodinu mladých svobodných lidí v roce 1997.“ *Demografie* 42 (2): 92–98.
- Hoem, B., J. M. Hoem. 1989. „The impact of women’s employment on second and third births in modern Sweden.“ *Population Studies* 43: 47–67.
- Hoem, J. M., A. Prskawetz, G. Neyer. 2001. „Autonomy or conservative adjustment? The effect of public policies and educational attainment on third births in Austria.“ *Population Studies* 55: 249–261.
- Hoffman, L. W. 1975. „The Value of Children to Parents and the Decrease in Family Size.“ *Proceedings of the American Philosophical Society, Ecology of Child Development* 119 (6): 430–438.
- Hoffman, L., M. L. Hoffman. 1973. „The Value of Children to Parents.“ Pp. 19–76 in J. T. Fawcett (ed.). *Psychological Perspectives on Population*. New York: Basic Books.
- Köppen, K. 2006. „Second births in western Germany and France.“ *Demographic Research* [on-line] 14: 295–330 [cit. 10. 10. 2006]. Dostupné z: <<http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol14/14/>>.
- Kohler, H. P., F. C. Billari, J. A. Ortega. 2002. „The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s.“ *Population and Development Review* 28 (4): 641–680.
- Kraval, Ø. 1992. „The Emergence of a Positive Relation between Education and Third Birth Rates in Norway with Supportive Evidence from the United States.“ *Population Studies* 46 (3): 459–475.
- Kreyenfeld, M. 2002. „Time-squeeze, partner effect or self-selection?“ *Demographic Research* [on line] 7: 15–48 [cit. 2. 10. 2006]. Dostupné z: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol7/2/>>.
- Kučera, M. 1994. *Populace České republiky 1918–1991*. Praha: Česká demografická společnost, Sociologický ústav AV ČR.
- Oláh, L. S. 2003. „Gendering Fertility: Second Births in Sweden and Hungary.“ *Population Research and Policy Review* 22 (2): 171–200.
- Philipov, D. 2002. „Fertility in times of discontinuous societal change: the case of Central and Eastern Europe.“ *Max Planck Institute for Demographic Research Working Paper 2002-024*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.
- Pikálková, S. 2003a. „Třetí dítě v rodině: plány a realita u žen s různým stupněm vzdělání.“ Pp. 84–105 in D. Hamplová, J. Rychtaříková, S. Pikálková. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Pikálková, S. 2003b. „A Third Child in the Family: Plans and Reality among Women with Various Levels of Education.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 39 (6): 865–884.

- Pollnerová, Š. 2001. „Easterlinova teorie a vývoj plodnosti v západoevropských zemích, České republice, Maďarsku a Polsku.“ *Demografie* 43 (4): 285–296.
- Presser, H. B. 2001. „Comment: A Gender Perspective for Understanding Low Fertility in Post-Transitional Societies.“ *Population and Development Review*, Supplement Global Fertility Transition 27: 177–183.
- Prskawetz, A., B. Zagaglia. 2005. „Second Births in Austria.“ *Vienna Yearbook of Population Research* [on line] 2005: 143–170 [cit. 20. 12. 2006]. Dostupné z: <http://hw.oew.ac.at/0xc1aa500d_0x00104039>.
- Rabušic, L. 2001a. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Rabušic, L. 2001b. „Value Change and Demographic Behaviour in the Czech Republic.“ *Czech Sociological Review* 9 (1): 99–122.
- Rindfuss, R. R., S. P. Morgan, G. Swicegood. 1987. *First births in America*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Rychtaříková, J. 1996. „Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace.“ *Demografie* 39 (2): 77–89.
- Rychtaříková, J. 2003. „Diferenční plodnost v České republice podle rodinného stavu a vzdělání v kohortní perspektivě.“ Pp. 41–83 in D. Hamplová, J. Rychtaříková, S. Pikálková. *České ženy: vzdělání, partnerství a rodina*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Rychtaříková, J. 2004. „Změny generační plodnosti v České republice se zaměřením na vzdělání žen.“ *Demografie* 46 (2): 77–90.
- Rychtaříková, J., J. Kraus. 2001. *Fertility and family surveys in countries in the ECE region. Country report-Czech Republic*. New York, Ženeva: UN.
- Singly, de F. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- Sobotka, T. 2006. „Bezdětnost v České Republice.“ Pp. 60–78 in D. Hamplová, P. Šalamounová, G. Šamanová (eds.). *Životní cyklus – sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Sobotka, T., K. Zeman, V. Kantorová. 2003. „Demographic Shift in the Czech Republic after 1989: A second demographic transition view.“ *European Journal of Population* 19 (3): 249–277.
- Sullerotová, E. 1998. *Krise rodiny*. Praha: Karolinum.
- Šalamounová, P., G. Šamanová. 2003. „Představy respondentů o partnerských vztazích a rodině.“ *Naše společnost* (3–4): 25–31.
- Šalamounová, P., G. Šamanová. 2004. „Reprodukční záměry mladých lidí.“ *Naše společnost* (1): 8–11.
- Šťastná, A. 2005. *Harmonizace rodiny a rodičovství. Část 1 – Mikrosociální a individuální souvislosti rodičovství*. Praha: VÚPSV.
- Van de Kaa, D. J. 1987. „Europe’s Second Demographic Transition.“ *Population Bulletin* 42 (1): 1–57.
- Vašková, R. 2006. „Rozhodovací procesy -náctiletých těhotných dívek vedoucí k volbě časného rodičovství.“ Pp. 79–117 in D. Hamplová, P. Šalamounová, G. Šamanová (eds.). *Životní cyklus – sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Willekens, F. J. 1999. „The Life Course: Models and Analysis.“ Pp. 23–51 in L. J. G. van Wissen, P. A. Dykstra (eds.). *Population Issues. An Interdisciplinary Focus*. New York: Plenum Publishers.
- Zeman, K. 2006. „Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2005.“ *Demografie* 48 (3): 153–165.

Šetření

Bydlení mladé generace 2003, datový soubor

Mladá generace 1997, datový soubor

Muži a ženy v ČR: životní dráhy a mezigenerační vztahy, 2005, datový soubor

Šetření reprodukce a rodiny, 1997, datový soubor

VII. česko-slovenská konferencia s medzinárodnou účasťou
Kvalitatívny prístup a metódy vo vedách o človeku:
Kvalitatívny výskum vo verejnom priestore
Bratislava, 21.–22. január 2008

Pedagogická fakulta UK v Bratislave – Katedra psychológie a patopsychológie
Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV – Centrum excelentnosti
pre výskum a rozvoj občianstva a participácie

a

Centrum adiktologie Psychiatrické kliniky, 1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova v Praze

v spolupráci s partnermi
Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation
Predsedníctvo SAV
Katedra psychologie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci
Sdružení SCAN
Časopis Adiktologie
Časopis BIOGRAF

Miesto konania: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Račianska 59, Bratislava

Termín konania: 21.–22. januára 2008

21.–22. januára 2008 sa v Bratislave uskutoční VII. ročník česko-slovenskej konferencie Kvalitatívny prístup a metódy vo vedách o človeku, ktorú spoluorganizujú Katedra psychológie a patopsychológie PdF UK, Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV a Centrum adiktologie 1. LF UK v Prahe. Konferencia nadväzuje na predchádzajúce ročníky, ktoré sa v rokoch 1999 až 2007 uskutočnili v Olomouci, Brne a Prahe. Počas siedmeho spoločného stretnutia by sme sa radi spolu s vami hlbšie zamysleli nad významom a využitím kvalitatívneho výskumu vo verejnom priestore – nad jeho aplikáciami v spoločenskej praxi. Chceme otvoriť priestor pre metodologickú diskusiu o výskumoch v rozličných oblastiach verejného priestoru, ktoré vytvárajú rámce pre fungovanie jednotlivcov a sociálnych skupín. Pod týmito oblasťami nemáme na myslí len školu, ale aj zdravotníctvo, úrady, médiá, trh, atď.

Uvítame príspevky predovšetkým z aplikovaného kvalitatívneho výskumu v sociálnej, pedagogickej, školskej či klinickej psychológii, pedagogike, sociológii, antropológii, politológii, rovnako ako z klinického výskumu, výskumu v rámci pomáhajúcich profesií, adiktologického výskumu a všeobecne výskumu rizikového správania. Vítané sú tiež teoretické úvahy týkajúce sa prepojenia kvalitatívneho výskumu a potrieb spoločenskej praxe, predovšetkým zamerané na deti, adolescentov a mladých dospelých. Očakávame, že tradične interdisciplinárna diskusia bude zdrojom inšpirácie pre všetkých zúčastnených.

Termín zaslania abstraktov: **do 30. októbra 2007**

Uzávierka prihlášok a zasielanie platieb – skorá registrácia: do 30. októbra 2007

Uzávierka prihlášok a zasielanie platieb – neskorá registrácia: do 15. decembra 2007

Elektronickú prihlášku na konferenciu možno vyplniť na stránke **www.adiktologie.cz**.
Bližšie informácie o konferencii sú k dispozícii u PhDr. Radomíra Masaryka, PhD., na adrese
QAK2008@gmail.com.

Program a aktuálne informácie ku konferencii budú zverejnené na internetových stránkach
Katedry psychológie a patopsychológie Pedagogickej fakulty UK v Bratislave.